

Коли боги сміються

Джек Лондон

Присвячую Гаррі Ковелові

Боги, боги сильніші — їм
Всеволодний час паде до ніг,
Фелізо. Мов кадийний дим,
Мольби й жалі створінь земних
Летять до них.

Каркінес урешті відтанув. Позирнув на деренькучі вікна, звів очі до брусаватої покрівлі й на мить заслухався лютого завивання зюйд-осту, що м'яв дачу в своїй ревучій пащі. Потім підняв келиха проти вогню й засміявся з радості, дивлячись на золоте вино.

— Яке ж гарне! — промовив. — І солодке-солодіське. Це для жінок вино, та ще для богочестивих ченців.

— Наше, тутешнє, на оцих сонячних пагорбах уродило, — відказав я з прощенною для каліфорнійця гордістю. — Ви ж учора їхали сюди через наші виноградники.

Каркінеса таки варт була розігріти трошки. Він-бо стає напrawdę сам собою лише тоді, як у жилах йому заспіває ласкавим вогнем вино. Певна річ, він митець, митець завше й в усьому: однак тверезий він якось наче губить наснагу й жвавість думки і робиться часом нудний, мов англійська неділя, — не такий, звісно, нудний, як була дехто, але все ж нудний проти веселого, буйного, справдешнього Монте Каркінеса.

Не подумайте тільки, що Каркінес, мій добрий друг і щирий товариш, — п'яниця. Ні, зовсім ні. Він лише зрідка перебирає міру. Як я вже сказав, у нього мистецька натура. Він завше знає, коли з нього вже досить, і тою мірою йому є рівновага — та рівновага, що в ній ми з вами почуваємось, коли буваємо тверезі.

В цій його мудрій, інстинктивній здержливості є щось еллінське. Проте сам він нітрохи не схожий на елліна. "Я ацтек, я інк, я іспанець", — сказав він якось при мені. І справді, в його смаглявому, асиметричному, грубо вирізьбленому обличчі можна вбачити суміш тих далеких, давніх рас. Його очі під густими дугуватими бровами чорніють якоюсь дикунською чорнотою, а з лоба на них весь час спадає чорна чуприна, що з-під неї він дивиться, наче збиточний сатир із хащів. Ходить він завжди у вельветовій блузі і м'якій фланелевій сорочці, а краватку носить неодмінно червону. Вона має символізувати червоний стяг (Каркінес колись у Парижі водився з соціалістами), барву крові й братерства людського. А на голові в нього ніколи не бачили нічого, окрім сомбреро зі шкіряною стяжкою. З нього жартували, ніби він так і вродився в тому сомбреро. А мене щоразу страшенно тішило бачити, як те

мексіканське сомбреро підкликає візника на Пікаділлі або як його тручає туди й сюди у тисняві на пероні нью-йоркської надземки.

Я вже згадував, що Каркінес оживає від вина,— "як глина ожила, коли господь вдихнув у неї дух життя",— каже він сам про себе. Це правда, що він по-блюзнірському запанібрата з богом; і все ж мушу додати, що ніякого блюзнірства в ньому нема. Каркінес завжди щирий, але як весь він зітканий із парадоксів, то люди, що його не знають, часто розуміють його зовсім хибно. Він може бути то непогамовний, як роз'юшений дикун, то лагідний, як дівчина, і гречний, як іспанець. Та й справді: хіба він не ацтек? не інк? і не іспанець?

Ну, пробачте вже мені, що я стільки про нього наговорив. (Він мій друг, і я люблю його). Отож моя дача здригалась під шаленим вітром, а він, підсунувшись ближче до каміна, дивився крізь келих із вином на вогонь і сміявся. Тоді звів очі на мене, і з їхнього блиску та жвавості я побачив, що він нарешті в своєму справдешньому настрої.

— То ви думаєте, що виграли в богів? — спитав Каркінес.

— Чого це — в богів?

— Ну, а хто ж, як не вони, насилає на людину пересит?

— Ну, а хто ж спонукає мене уникати його? — переможно запитав я.

— А ті ж таки боги,— засміявся він,— У цій грі банкують вони. Вони тасують колоду, здають карти... і забирають усі ставки. Не думайте, що ви врятувалися, втікши від навісних міст, що вам допоможуть оці ваші виноградні пагорби, тихі ранки, і вечірні заграви, і проста страва, і немудре сільське життя.

Я вас спостерігаю, відколи приїхав. Ви не виграли, не перемогли. Ви здалися. Замирилися з ворогом. Призналися, що не маєте більше сили, і підняли білого прапора. Вивісили оголошення про своє банкрутство, про те, що життя в вас уже на спаді. Ви втекли від життя. Ви змахлювали. Ви спасували, відмовились грати далі, кинули карти під стіл і втекли сюди, аби сховатись в оцих ваших пагорбах.

Каркінес відкинув пасмо рівного чорного волосся, що спадало йому на очі, й замовк на хвилику — скрутити довгу руду мексіканську цигарку.

— Але боги все бачать. Це викрут дуже давній. До нього люди вдавалися споконвіку... і шилися в дурні. О, боги знають, що робити з такими, як ви. Прагнення й домагання призводять до володіння, а володіння — до переситу. Отож ви, мудра голова, вирішили більше не прагнути. Ви обрали зречення. Гаразд! Ви пересититесь зреченням. Кажете, ніби ви втекли від переситу! Таж ви тільки поміняли його на старечу байдужість. А це просто інша назва переситу. Інша його личина, та й годі!

— Та ви гляньте на мене! — вигукнув я.

Але Каркінес завше був мастак вивернути людині душу й розшматувати її на клапти. Він зміряв мене нищівним поглядом.

— Ну, що ви в мені бачите старечого? — з викликом спитав я.

— О, гниття підкрадається стихенька,— відказав він.— Ви перестигли й уже готові загнитись.

Я зареготав і пробачив йому за саме зухвальство. Але він не хотів ніякого

пробачення.

— Чи я не знаю? — провадив він.— Боги виграють завше. Мені траплялося спостерігати, як люди цілими роками грали нібито щасливо. А врешті — програвали.

— І ні разу ви не помилялися? — спитав я.

Він помовчав хвилю, пускаючи в задумі кільця диму.

— Так, одного разу мене трохи-трохи не одурено. Можу розповісти. Був такий Марвін Фіск. Пам'ятаєте його? Обличчя, як у Данте, душа поета, що співає гімн плоті,— правдивий жрець Кохання? І була така Етель Берд, ви її теж, напевне, пам'ятаєте.

— Жагуча свята,— обізвався я.

— От-от-от! Божественна, як сама Любов, і любіша за любов! Жінка, створена для кохання, і водночас — як би його сказати? — наскрізь просякнена святістю, як оце ваше тутешнє повітря пахощами квітів. Отож вони побралися. Сіли грати з богами...

— І виграли! Блискуче виграли! — впав я йому в річ.

Каркінес глянув на мене жалісливо, і голос його залунав, як подзвін:

— Вони програли. Програли до решти, доценту.

— А люди не такої думки,— холодно відмовив я.

— Люди лише здогадуються. Вони бачать тільки те, що зверху. А я знаю. Скажіть, вам ніколи не траплялося задуматись, чого вона постриглася в черниці, сама поховала себе в скорботній оселі живих покійниць?

— Бо вона так його любила, що як він умер...

Глузливий Каркінесів сміх урвав мені мову.

— Стандартна відповідь,— сказав він,— машинного виробу, як штука перкалю. Людська думка! Багато ж люди про це знають! Вона, як і ви, втекла від життя. Бо вона була розбита. Вивісила білий прапор знесилля. І жодне обложене місто ніколи ще не підносило білого прапора з такою гіркотою та слізьми.

Ось я вам розповім усе, як воно було, і ви мусите мені повірити, бо я все знаю. Їх також тривожила думка про пересит. Вони любили Кохання. Вони знали йому ціну, знали достеменно. І так його любили, що хотіли втримати його в своїх серцях навіки, палке й трепетне. Вони раділи, як воно прийшло, і боялися, щоб воно не покинуло їх.

Кохання — це жага, думали вони, це солодка мука. Воно весь час прагне задоволення, а знайшовши те, чого прагнуло,— вмирає. Кохання живе, поки голодне, а щойно насичене — воно вже мертво. Ви мене розумієте? Вони знали: живому не властиво жадати того, що воно вже має. Наїдатись і все ж лишатись голодному — на таке люди ще не спромоглися. Ось де вона — проблема переситу. Сидіти перед повним столом і не затупити гострого жала голоду, жадоби — ось чого вони хотіли досягти, бо вони любили Кохання. Як часто вони розмовляли про це, і солодкий пал Кохання жарів їм в очах, і його червона кров пашіла їм на щоках, і голос його бринів у їхніх голосах — то завмирав тремтливо в грудях, а то знов забарвлював мову тією невимовною ніжністю, на яку лиш воно здатне.

Звідки я все це знаю? Багато я бачив сам. А ще більше дізнався з її щоденника. Ось які рядки з Феони Маклауда¹ знайшов я там: "Бо насправду цей нерівний голос, цей

шепіт присмерковий, цей віддих росяно-солодкий, цей вогнекрилий струнограй, що показується нам лиш на мить одну у веселковім лелінні радості чи в раптовому спалаху пристрасті, цей таємничий красень, званий Еротом, з'являється, принаймні екстатичним мрійникам, не з піснею на устах, для всіх чутною, і не під веселі згуки танечної скрипки, а зроджений надпоривом, у промовистій німоті жадання".

Як же втримати того вогнекрилого струнограя з його промовистою німотою жадання? Наситити його — це втратити його. Марвін і Етель любили одне одного великою любов'ю. Житниці їхні були повні вщерть, та вони хотіли вберегти гостре жало свого любовного голоду незатупленим.

І не були вони недійшли молодята, що розумують на порозі ще не знаного Кохання. Вони були сильні й достиглі люди. Обоє вони кохали й раніше, ще до того, як спізналися, і вже були задушили Кохання пестощами, вбили його цілунками й поховали в домовині переситу.

Вони були не холодні, безтілесні духи, ці двоє, а живі, палкі люди, і не мали англосаксонської тверезості у своїй крові, гарячій і червоній, як вечірня заграва. Вдачі їхній ближча була плотська життєрадісність французів. Вони були ідеалісти, але ідеалізм їхній був галльського стибу. Його не студило те холодне й темне течиво, що править за кров британцям. І стоїцизм був їм чужий. Ці двоє американців, хоч і англійського роду, не знали самопоскромлення і зречення, властивих обережній натурі англійця.

Отакі вони були — люди, створені для насолоди; та їх опанувала одна ідея. Бодай би пощезли всі ідеї! Вони бавилися в логіку — і дологікувалися ось до чого... Але спершу треба вам розповісти про одну мою розмову з ними. Якось увечері в нас зайшла мова за Мадлену де Мопен² із роману Готьє. Пам'ятаєте цю постать? Вона поцілувалася з коханим тільки один раз — і більше не захотіла. Не те щоб їй не сподобалося цілуватися: вона боялася, що поцілунки їй обриднуть. Знову пересит! Вона спробувала грати з богами, нічого не поставивши на кін. А це суперечить правилам гри, що їх установили самі боги. Тільки що правила ті не вивішено над столом, і нам, смертним, доводиться спершу грати, аби навчитись їх.

Так отож про ту їхню логіку. Марвін і Етель міркували так: а навіщо цілуватися один лише раз? Якщо це мудро, то чи не мудріше буде не цілуватись ні разу? Так вони вбережуть від смерті Кохання. Вічно голодне, воно вічно стукатиметься в серця до них.

Можливо, то саме їхня спадковість навіяла їм цю чортячу ідею. Бо порода завше проситься наверх, іноді в найдивовижніший спосіб. І ось у них проклятий Альбїон прибравсь у подобу холодно-розважливої повії, зухвалої, хитрої й битої розпусниці. А втім, хто його зна. Але ось що я знаю: саме задля своєї безмірної жадоби насолод вони зреклися насолоди.

Ось його власні слова, я їх прочитав багато пізніш у одному його листі до неї: "Стискати тебе в обіймах таку близьку — й водночас таку далеку! Жадати тебе й ніколи не мати, а отже, мати тебе вічно!" А це вона писала: "Щоб ти завжди був біля мене, ось-ось, ледь не на досяг. А я щоб весь час тебе досягала й так і не досягла, і щоб це

тривало довіку, завжди свіже й нове, як у першу жагучу хвилину".

Ні, не так вони все це казали. Мої уста не годні передати їхню філософію кохання. Та й хто я такий, щоб порпатись їм у душах? Жаба, що всілась у болоті край густої темряви й вилупила баньки на чудовну таїну двох полум'яних серць.

Та й хіба не мали вони по-своєму рації? Все буває добре доти... доки ним не володіємо. Пересит і володіння — це двоє коней Смерті, що біжать в одному запрягу.

Навички тління завжди заступало

Любовний шал, що в серці догорів.

Це вони вчитали в одному сонеті Альфреда Остіна.³ "Мудрість Кохання" його назва. Той самий єдиний поцілунок Мадлени де Мопен. Як же там ще?..

Тож поцілуймось — і не йдімо далі,

Бо ліпше смерть, ніж дотлівать помалу,

У діл котитись, будши на горі.

Але вони були ще мудріші. Вони не схотіли поцілуватися й на тому спинитись. Ліпше вже не цілуватися зовсім — так вони сподівалися весь час лишатись на щонайвищій вершині Кохання. Вони одружилися; ви тоді саме були в Англії. Такого подружжя ще не було звіку. Таємниці своєї вони не відкривали нікому. І я тоді нічого не знав. Шал їхнього кохання не догоряв, воно палало щодалі яскравіш. Ніколи в світі ще, мабуть, не бачено такого. Час минав, місяці, роки минали, а той, вогнекрилий, сяяв усе ясніше.

Люди дивом дивувалися. Всі заздрили тим чудовним коханцям. Жінки часом жаліли її, що в неї немає дітей; але якої лишень подоби не прибирає заздрість!

А я все не знав їхньої таємниці. Я чудувався, сушив собі голову. Зразу я чекав — підсвідомо, либонь,— що їхнє кохання минеться. Тоді завважив, що минає Час, а Кохання лишається. Далі мені стало цікаво. В чому їхній секрет? Якими це чарівними путами прикували вони до себе Любов? Як вони втримують ту капосну фею? Який трунок вічного кохання випили вони вдвох, мов Трістан з Ізольдою в давнину? І чия рука зварилася їм те чар-зілля?

Отож, кажу, я зацікавився і почав стежити за ними. Вони просто шаліли з кохання. Життя їхнє збігало мов на нескінченній любовній учті. Вони справляли її пишно, врочисто. Вони впивалися мистецтвом Кохання, його поезією. Ні, вони не були якісь там неврастеніки. Вони були здорові тілом і душею люди, а до того ж — мистецькі натури. І ось вони здійснили неможливе. Вони досягли того, що їхня жага не вмирала.

Я часто бачив їх тоді, бачив невмируще диво їхнього кохання. Я чудувався, не знав, що думати. І от якось...

Каркінес, урвавши нараз мову, спитав:

— Ви читали коли "Переддень кохання"?

Я похитав головою.

— Це вірші Пейджа.⁴ Як пак його... Кертіс Гіден Пейдж, здається. Отож саме ці рядки й дали мені ключика до всього. Якось, будши в них, я побачив на дивані біля фортеп'яно... Ви пам'ятаєте, як вона грала? Вона часто дражнила мене, ніби я, мовляв,

до них ходжу не задля них самих, а задля музики. Називала мене "музичним п'яницею", "меломаном-сласником". А який голос був у нього! Слухаючи його спів, я вірив у безсмертя, я ставився до богів майже поблажливо, я сам починав розважати, як би його й собі перехитрити їх.

О, то було божисте видовище — ті чоловік і жінка, що, вже стільки років як одружені, й досі співали любовних пісень із первісною свіжістю юного, щойно народженого кохання, і з такою достиглістю й щедрістю жаги, якої молоді коханці ніколи не можуть знати. Будь-які молодята видалися б анемічні й бліді поряд цього довгорічного подружжя. Бачили б ви той жар, і вогонь, і ніжність, і тремтіння нетерплячки, і безмірну ласкавість у погляді й у голосі, в кожному русі й у самій мовчанці! Любов їхня владно штовхала їх одне до одного, а вони опинались, як тріпотливі метелики, кожне — мов полум'я свічки для другого, і крутились, мов ті метелики, одне довкола одного в шаленій круговерті. Здавалося, наче за якимсь великим законом природи, потужнішим і тоншим за саме всесвітнє тяжіння, вони ось-ось зіллються в одне тіло перед очима в мене. Не диво, що прозвали їх "чудовними коханцями".

Але я збився з думки. Слухайте ж про ключика. Отож якось, будучи в них, я забачив на дивані біля фортеп'яно книжку віршів. Вона сама розгорнулася у мене в руках — видно, її часто там розгортали,— якраз на вірші "Переддень кохання". Ріжки в сторінки були замацані, аж м'які.

І ось що я прочитав:

Як любо побіч себе нам стоять,
І пізнавать себе, і берегти
Вчування ніжне доторку двох тіл...
Ще ні, Любове!.. Милий, ще пождім,
В священну таїну вгорнім її,
Хай жде у мороці прийдешніх літ,
Що не прийшли ще, ні... колись... ще ні...
Нехай вона часинку ще росте!
Бо ж розцвіте — й умре. Живім її
Цілунками уяви. Хай засне
У зреченні твердому ще на час,
О, ще на час, малий, недовгий час...

Я згорнув книжку, заклавши ту сторінку пальцем, і довго сидів там мовчки, нерухомо. Мене приголомшила виразність тієї картини, що явив мені вірш. Мені неначе очі відкрились. Немов блискавка небесна сяйнула в пітьмі пекельній. Вони хотіли силоміць утримати Любов, цю примхливу фею, цю провісницю юного життя — нового життя, що владно прагне народитися.

Я твердив подумки ті слова: "Ще ні... колись...", "Ще ні, Любове...", "Живім її цілунками уяви. Хай засне..." Тоді голосно зареготав. Ха-ха-ха! Я побачив мов у білий день їхні чисті, несплямлені душі. Вони були діти. Вони нічого не тямили. Вони гралися

з вогнем Природи, клали собі в ложе голого меча. Вони сміялися з богів. Хотіли спинити буяння світових соків. Вони винайшли систему гри, сіли з тією системою за зелений стіл життя й сподівалися виграти. "Стережіться! — вигукнув я. — Ви сіли грати з богами! На кожную нову систему вони заводять нові правила гри. У вас нема ніяких шансів виграти".

Але все те я вигукнув не до них, а лиш подумки. Я став чекати. Ось вони побачать, що їхня система нічого не варта, й відкинуть її геть. Удовольняться тією дрібкою щастя, що боги вділили їм самі, і не силкуватимуться видерти більше.

Я чекав. Я не казав нічого. Місяць минав за місяцем, а жало їхнього любовного голоду ставало все гостріше. Ні разу не затупили вони його законними подружніми обіймами. Вони гострили те жало на своєму самозреченні, і воно щораз гострішало й гострішало. І так тривало, аж поки й мене взяв сумнів: "Чи боги поснули? — дивувався я. — А чи вимерли?" Я сміявся сам до себе. Ці двоє вчинили чудо. Вони перехитрили самого бога. Вони збороли плоть, посоромили саму матір Природу. Вони гралися з її вогнем і не опеклися. Вони невразливі. Вони самі боги, що вміють і не куштувавши розрізнити добро і зло. "То це отак і всі боги зродилися? — питав я себе. — Я просто жаба, — казав я собі. Якби мені очі не заліплено багном, мене б мало засліпити це диво, що його свідком я став. А я лиш надимався своєю премудрістю та брався судити богів".

Та якраз ця нова моя мудрість завела мене. Вони не були боги. Вони були чоловік і жінка — м'яка глина, що зітхала й тремтіла, пронизана жаданням, зім'ята дивною млістю, невідомою богам.

Каркінес урвав свою оповідь, щоб скрутити собі ще цигарку, і гостро засміявся. Не дуже приємний сміх то був, чувся в ньому якийсь диявольський глум: він аж заглушив люте ревіння бурі, що притлумлено долітало до нас ізнадвору.

— Я жаба, — ніби виправдовуючись, ізнову сказав він. — Як мали вони розуміти такі речі? Вони ж були митці, а не природознавці. Вони знали тільки глину у себе в майстерні, а про ту, з якої були зліплені самі, й уявлення не мали. Але одне я мушу визнати: грали вони відважно. Такої гри досі ще не бувало і навряд чи коли й буде.

Ніхто не знав іще такого любовного захвату, як у них. Вони не вбили Кохання поцілунками. Вони підживляли його відмовою, підгарячали, аж воно геть розривалося від жаги. І вогнекрилий струнограй віяв над ними своїми гарячими крильми, доки вони ледь не вмливали. То була правдива любовна нестяма, і вона тривала, не спадаючи, а все зростаючи, тижні й місяці.

Так вони жадали й мліли в солодкій муці, в розкішній агонії, і жодні коханці не зазнавали ще доти й не зазнають ніколи таких сильних почуттів.

Та ось одного дня сонні боги прокинулися з дрімоти. Підвели голови і глянули на чоловіка й жінку, що поглумилися з них. І чоловік та жінка одного ранку подивились одне одному в очі й зрозуміли: чогось уже нема. Нема того, вогнекрилого. Він відлетів потиху, вночі, від їхнього аскетського столу.

Вони подивились одне одному в очі й відчували, що їм байдуже. Жадання вмерло. Розумієте? Жадання вмерло. А вони навіть не поцілувалися. Ні разу, ані єдиного разу

не поцілувалися. І Кохання зникло. Ніколи вже їм не жадати, не горіти знову. Не лишилося їм нічого — ні трепету, ні млості, ні розкішної муки, ні тьохкання в серці, ні зітхань, ні пісень. Жадання вмерло. Вмерло вночі, на холодному, самотньому ложі, а вони навіть не бачили, як воно відлітало. Вони прочитали те лише в очах одне в одного.

Хоча боги й недобрі, але вони часто бувають милосердні. Вони покотили по столі кістяну кульку й загребли весь банк. І лишилися за столом тільки чоловік та жінка, що дивились одне одному в холодні очі. А невдовзі він помер. Ото й було милосердя богів. Марвін Фіск помер за тиждень по тому — ви ж пам'ятаєте ту нещасливу пригоду. А в її щоденнику, писаному в той час, я прочитав через багато років ось ці рядки з Мітчела Кенерлі:

О, чи була година хоч одна,
Щоб, мігши, ми не цілувались?
— Який глум! — вигукнув я.

А Каркінес, при червоному світлі від каміна чистий Мефістофель у вельветовій блузі, вп'яв у мене свої чорні очі:

— А ви кажете — виграли... Ото така ваша людська думка! Я вам розповів, як воно було, а я знаю. Вони виграли так, як і ви виграєте серед оцих ваших пагорбів.

— А ви,— спитав я запально,— ви, з вашими оргіями чуттів, у ваших навісних містах, у ваших ще навісніших розвагах — сподіваєтесь виграти?

Він повільно похитав головою:

— Коли ви з вашим тверезим буколічним життям програєте, це ще не означає, що я маю виграти. Ми ніколи не виграємо. Нам тільки здається так іноді. Але то просто невеличка ласка, що вділяють нам боги.